NOY GORDONNING «THE PHYSICIAN» ROMANIDA TARIXIY FAKT VA BADIIY TO'QIMANING NARRATIV TRANSFORMATSIYASI

Buxoro davlat universiteti

Munisa Mustafoeva Muxtor qizi

Annotatsiya. Maqolada Noy Gordonning «The Physician» (1986) romanida XI asr tarixiy voqeligining badiiy qayta talqin qilinishi, Ibn Sino obrazining transformatsiyasi, Rob Koulning to'qima biografiyasi va tibbiy bilimning syujetdagi funksiyalari o'rganiladi. Tarixiy-qiyosiy va narratologik yondashuvlar asosida tarixiy referent, badiiy shartlilik hamda xronotop munosabatlari tahlil qilinadi. Tarixiy roman o'tmishni hujjatli qayta tiklash emas, balki tanlangan tarixiy materialni estetik tizimga aylantirish shakli ekani asoslanadi.

Kalit so'zlar: Noy Gordon, The Physician, tarixiy roman, Ibn Sino, badiiy to'qima, narrativ transformatsiya, xronotop, tarixiy xotira.

Tarixiy roman adabiyot va tarixshunoslik o'rtasidagi murakkab munosabatni yorituvchi janrdir. Tarixshunoslik o'tmish haqidagi fikrlarni manbalar orqali tekshiradi; roman esa tarixiy materialni obraz, konflikt va kompozitsiya qonuniyatlariga muvofiq qayta tashkil qiladi. Shuning uchun romandagi ishonarli sahnani avtomatik ravishda tasdiqlangan tarixiy voqea deb qabul qilish mumkin emas. Noy Gordonning «The Physician» romani 1986-yilda nashr etilgan. Asarda ingliz yigiti Rob Koulning tabiblikka intilishi, sayohati va Forsdagi ilmiy muhit bilan uchrashuvi tasvirlanadi [1]. Tadqiqotning maqsadi — tarixiy faktlarning obraz, makon, syujet va muallif konsepsiyasiga aylanish mexanizmlarini ochib berish. Bunda tarixiy-qiyosiy tahlil, xronotop nazariyasi va narratologik kuzatishlardan foydalaniladi.

Tarixiy fakt — manbalar bilan asoslanishi mumkin bo'lgan hodisa yoki holat; badiiy to'qima esa asar estetik yaxlitligi uchun yaratilgan personaj, voqea, dialog va tafsilotlardir. Ular tarixiy romanda bir-birini inkor etmaydi: tarixiy asos davrning ishonarliligini ta'minlaydi, to'qima esa individual taqdir orqali davrni his etish

imkonini beradi. Georg Lukach tarixiy romanning kuchini o‘tmishdagi ijtimoiy hayot va insoniy tajribaning o‘zaro bog‘liqligida ko‘radi [2]. Mixail Baxtinning xronotop konsepsiyasi vaqt va makonning syujetni shakllantirishdagi rolini tushuntiradi [3]. Narrativ transformatsiya tarixiy materialni tanlash, siqish, dramatizatsiya qilish, personifikatsiyalash va yangi semantik vazifaga bo‘ysundirish jarayonlarini qamrab oladi. Bunda ikki darajani ajratish zarur: tarixiy referentning manbalardagi maqomi va uning roman ichidagi badiiy funksiyasi. Masalan, Ibn Sinoning yashagani hamda ilmiy merosi tarixiy faktdir; Rob Koul bilan ustoz-shogird munosabatlari esa roman voqealari doirasidagi badiiy konstruksiyadir.

Romandagi Angliya va Fors tasvirlari o‘rta asrlar tibbiy madaniyati, kasbiy ierarxiya, savdo yo‘llari va diniy muhit haqidagi tarixiy tasavvurlarga tayanadi. Biroq muallif keng tarixiy jarayonlarni bir qahramonning tajribasiga jamlaydi. Robning sayyor sartarosh-jarroh bilan ishlashi amaliy davolash ko‘nikmasi va nazariy tibbiy ta’lim o‘rtasidagi farqni dramatik tarzda ko‘rsatadi. Forsga yo‘l olish geografik safardan ko‘ra kengroq ma’noga ega: qahramonning bilim izlashga asoslangan ichki o‘zgarishini ifodalaydi. Tarixiy bilim almashinuvi kabi ko‘p qatlamli jarayon bir kishining sarguzashtiga aylantiriladi. Bu usul o‘quvchi uchun murakkab davrni tushunarli qiladi, lekin tarixiy muhitni muayyan darajada soddalashtiradi. Romandagi Sharqni ilmiy taraqqiyot, Yevropani esa mutlaq jaholat makoni deb qabul qilish xato bo‘ladi. O‘rta asr Yevropasida ham monastir tibbiyoti va antik bilimlar merosining ayrim shakllari mavjud edi. Islom olamidagi ilmiy muhit ham bir xil va ziddiyatsiz bo‘lmagan. Roman kontrastlari tarixiy umumlashma emas, avvalo badiiy kompozitsiya vositasidir.

Abu Ali ibn Sino (980–1037) tibbiyot va falsafa tarixidagi yirik mutafakkir bo‘lib, uning «Al-Qonun fi-t-tibb» asari tibbiy bilimlarni tizimlashtirgan [4; 5]. Uning hayotining so‘nggi yillari Isfahon bilan bog‘liq. Gordon tarixiy shaxsni syujetga olib kirar ekan, Ibn Sinoning ilmiy nufuzini ustoz obrazi orqali ifodalaydi.

Tarixiy Ibn Sino murakkab ilmiy va falsafiy meros sohibi bo‘lsa, roman personaji Rob Koulning kasbiy kamolotini belgilovchi axloqiy hamda intellektual

mezondir. Shunday qilib, ilmiy meros dialog, ta'lim va shifokorlik amaliyoti kabi badiiy shakllarga ko'chiriladi. Bu personifikatsiya ilmni mavhum ma'lumot emas, inson faoliyati sifatida tasvirlaydi.

Rob Koulning Ibn Sinoga shogird tushgani haqida mustaqil tarixiy dalil yo'q. Shu sababli roman sahnalarini mutafakkir biografiyasining hujjatli dalili sifatida keltirish mumkin emas. Aynan shu chegarani saqlash tarixiy shaxsning badiiy transformatsiyasini to'g'ri tushunishga yordam beradi.

Rob Koulning yetimlikdan boshlangan hayoti, kasbiy qiziqishi, safarlari va ilmiy shakllanishi tarixiy roman bilan shakllanish romani — Bildungsroman — xususiyatlarini birlashtiradi. Qahramon avval kasallik va o'lim bilan shaxsiy tajribasi orqali yuzlashadi; keyinchalik davolashni ongli ravishda o'rganishga kirishadi.

Robning yahudiy shaxsiyatini qabul qilishi bilan bog'liq syujet diniy mansublik va bilim olish imkoniyatlari o'rtasidagi ziddiyatni kuchaytiradi. Bu sahnani XI asrning barcha ta'lim muassasalariga xos umumiy qoida deb talqin qilish mumkin emas: uning asosiy vazifasi qahramon oldidagi to'siqlarni badiiylashtirishdir.

Robning to'qima taqdiri tarixiy jarayonlarni individuallashtiradi: ilmiy aloqalar, diniy chegaralar va kasbiy tajriba alohida insonning tanlovlari orqali namoyon bo'ladi. Ayni vaqtda qahramonning ayrim gumanistik qarashlari XX asr oxiridagi kitobxon qadriyatlariga yaqin bo'lishi mumkin. Bu retrospektiv modernizatsiya tarixiy roman tahlilida e'tiborga olinishi lozim.

Baxtin ta'riflagan xronotop tushunchasi romandagi vaqt va makonning g'oyaviy bog'liqligini izohlashga yordam beradi [3]. Angliya Robning boshlang'ich tajribasi makoni, safar yo'llari sinov va o'zgarish makoni, Isfahon esa bilim va kasbiy kamolot makoni sifatida tashkil etilgan.

Fazoviy harakat bilan intellektual o'sish parallel kechadi. Har bir yangi hudud qahramonni oldingi tasavvurlarini qayta ko'rib chiqishga undaydi. Shu bois safar xronotopi bilish jarayonining ramziy modeliga aylanadi.

Isfahondagi ta'lim tizimini hozirgi universitet tuzilmasi bilan aynanlashtirish anaxronizmga olib kelishi mumkin. XI asrda bilim olishning ustoz-shogird munosabatlari, saroy ilmiy muhiti va boshqa shakllari mavjud edi. Romandagi muassasalar tasvirini manbalar bilan qiyoslash zarur.

Ibn Sinoning «Al-Qonun fi-t-tibb» asari besh kitobdan iborat bo‘lib, tibbiyotning umumiy tamoyillari, dorivor moddalar, kasalliklar va davolash masalalarini qamrab oladi [4; 5]. Gordon bu ilmiy merosni kasallikni aniqlash, bemorni kuzatish va davolash bo‘yicha syujetli sinovlarga aylantiradi.

Tibbiy ma'lumotlar romanda uch funksiyani bajaradi: bilish (davr haqida tasavvur berish), dramatik (konflikt yaratish) va aksiologik (inson hayotining qadri va shifokor mas'uliyatini ko‘rsatish). Robning o‘lim yaqinligini sezish qobiliyati esa tarixiy tibbiy fakt emas, badiiy shartlilikning yaqqol namunasidir.

Badiiy matnni tibbiyot tarixi uchun birlamchi manba sifatida ishlatib bo‘lmaydi. Roman davolash epizodlarini tarixiy hujjatlar va ilmiy tadqiqotlar bilan mustaqil tekshirish talab qilinadi. Shu bilan birga, badiiy shartlilik ilmiy izlanish va axloqiy mas'uliyat o‘rtasidagi aloqani obrazli yoritadi.

Asarda personifikatsiya (Ibn Sino), individuallashtirish (Rob Koul), fazoviy-semantik transformatsiya (Angliyadan Isfahonga safar), dramatizatsiya (kasalliklar va to‘siqlar) hamda aksiologik qayta talqin (tabiblik burchi) bir-birini to‘ldiradi. Tarixiy material dastlabki informativ vazifasidan tashqari psixologik va ramziy mazmun kasb etadi.

«Al-Qonun»ning keyinchalik lotin tiliga tarjima qilinishi va Yevropadagi ta'siri madaniyatlararo ilmiy almashinuvning tarixiy dalillaridan biridir [4]. Ammo Rob Koulning shaxsiy yo‘li bu jarayonning hujjatli namunasi emas, balki uning badiiy modelidir.

Gordon uchun ilmga intilish, madaniy chegaralardan o‘tish va inson hayotini asrash asosiy g‘oyaviy yo‘nalishlar hisoblanadi. Tarixiy faktlar aynan shu konsepsiyaga moslab tanlanadi va syujetga joylashtiriladi. Tarixiy xotira o‘tmish

haqidagi bilimni zamonaviy axloqiy savollar bilan bog‘laydigan estetik maydonga aylanadi.

«The Physician» romanida tarixiy fakt va badiiy to‘qima bir-birini to‘ldiruvchi, lekin maqomi turlicha bo‘lgan qatlamlardir. Ibn Sino va XI asr tibbiy merosi tarixiy referentni, Rob Koul va uning ko‘plab sarguzashtlari esa badiiy konstruktsiyani tashkil etadi. Tarixiy fakt personifikatsiya, individuallashtirish, dramatizatsiya va xronotopik qayta tashkil etish orqali yangi narrativ vazifaga ega bo‘ladi.

Asarning adabiyotshunoslik ahamiyati shundaki, tarixiy voqelik bir shaxsning shakllanishi orqali anglanadi. Biroq roman voqealarini tarixiy dalil bilan aynanlashtirmaslik zarur. Narrativ transformatsiya o‘tmishni hujjatli takrorlash emas, balki uni badiiy-estetik ma’nolar tizimida qayta yaratish jarayonidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Gordon, N. The Physician. New York: Simon & Schuster, 1986.
2. Lukács, G. The Historical Novel. London: Merlin Press, 1962.
3. Bakhtin, M. M. The Dialogic Imagination: Four Essays. Austin: University of Texas Press, 1981.
4. Nasser, M., Tibi, A., Savage-Smith, E. Ibn Sina’s Canon of Medicine: 11th century rules for assessing the effects of drugs. Journal of the Royal Society of Medicine. 2009;102(2):78–80.
5. Moosavi, J. The Place of Avicenna in the History of Medicine. Avicenna Journal of Medical Biotechnology. 2009;1(1):3–8.
6. Genette, G. Narrative Discourse: An Essay in Method. Ithaca: Cornell University Press, 1980.
7. Hutcheon, L. A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction. New York: Routledge, 1988.